

מבוא

פרק א

תקנת יום טוב שני של גלויות

אוצר החכמה

שלחו מתם, הזהרו במנהג אבותיכם ביזכם (ביצה ד:).

א.

"מצות עשה מן התורה על בית דין שיחשבו וידעו אם יראה הירח או לא יראה, ושידרשו את העדים עד שיקדשו את החדש, וישלחו ויודיעו את שאר העם באיזה יום הוא ראש חדש כדי שידעו באיזה יום הן המועדות שנאמר (ויקרא כג, ד) אשר תקראו אותם מקראי קדש, ונאמר (שמות יג, י) ושמרת את החוקה הזאת למועדה". (רמב"ם הל' קידוש החודש פ"א ה"ז).

ומבואר שמחלקי מצות קידוש החודש הוא וישלחו ויודיעו את שאר העם, ומקור דברי הרמב"ם הוא במס' ר"ה (כא:): ת"ר מנין שמחללין עליהן את השבת, ת"ל אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם במועדם, יכול כשם שמחללין שבת עד שיתקדשו כך מחללין עד שיתקיימו, ת"ל אשר תקראו, על קריאתם אתה מחלל ואי אתה מחלל על קיומן. ופירש"י יכול כשם שמחללין העדים כדי שיתקדשו בזמן, כך מחללין השלוחין עד שיתקיימו המועדות בזמן. ומהא דס"ד דמחללין שבת על השלוחין, מבואר דמן המצוה מה"ת הוא שליחת השלוחין, וכ"כ הלח"מ "מכאן למד רבינו ז"ל דמצוה לשלוח ולהודיע, שהרי משמע מן הברייתא דענין שילוח השלוחים נכנס בכלל הקריאה". [וכתב המפרש להל' קה"ת שם, דילפינן לה מדכתיב אשר תקראו אותם, אל תקרי אותם אלא אתם, פירוש על בי"ד הוא אומר שעושין את המועדות ביום פלוני].

אלא שאין דין ואופן מסוים מן התורה כיצד להודיע, ולכן "בראשונה כשהיו בית דין מקדשין את החדש היו משיאין משואות

בראשי ההרים כדג ^{לדבר החכם} שידעו הרחוקים, ומשקלקלו הכותיים שהיו משיאין משואות כדי להטעות את העם, התקינו שיהיו שלוחין יוצאין ומודיעים לרבים" (רמב"ם שם פ"ג ה"ח), וכ"ה במשנה (ר"ה כב:), ופירש"י, לאחר שקידשו החדש, ולא היו צריכין לשכור שלוחים לשלוח לגולה כי המשואות היו מודיעין אותם".

ב.

"כל מקום שהיו שלוחי בית דין מגיעין היו עושין את המועדות יום טוב אחד ככתוב בתורה, ומקומות הרחוקים שאין השלוחים מגיעים אליהם היו עושין שני ימים מפני הספק לפי שאינם יודעים יום שקבעו בו בית דין ראש חודש איזה יום הוא" (רמב"ם שם פ"ג ה"א). "כשהיתה סנהדרין קיימת והן קובעין על פי הראיה, היו בני ארץ ישראל וכל המקומות שמגיעין אליהם שלוחי תשרי עושין ימים טובים יום אחד בלבד, ושאר המקומות הרחוקות שאין שלוחי תשרי מגיעין אליהם היו עושין שני ימים מספק לפי שלא היו יודעים יום שקבעו בו בני ארץ ישראל את החדש" (שם פ"ה ה"ד) ^{ה"ח"ל לאפ"ט}.

העולה מן הדברים, שעד זמן ביטול המשואות, לא היה הפרש בין המקומות כשלעצמם, אלא כל מי שלא ידע מקידוש החודש מאיזו סיבה שהיא ובאיזה מקום שהוא, נהג יו"ט שני, וכל מי שידע מקידוש החודש יהיה באיזה מקום שיהיה ינהג יו"ט אחד, ואפילו באותו מקום שבשנים קודמות לא נודעו שם מקביעות החודש ונהגו

א. מרהיטת לשון הרמב"ם, נראה שכל דין יום טוב שני, מוזכר רק לאחר תקנת השלוחים [ודבר זה אינו תלוי בבנין הבית], ויל"ע הרי לכאוי גם בזמן המשואות, במקומות שלא נראו המשואות, נוהג יו"ט שני, וצ"ל דבזמן המשואות יכלו להוסיף במשואות וכן להוסיף מקומות ההרים שעליהם ישאו המשואות כפי שירצו להרחיב את הידיעה. [אמנם צ"ב אמאי בזמן המשואות, לא יצאו שלוחים למקום שאין משיאין משואות כגון לכיוון מצרים]. ויעוין בחת"ס בתשובות (סימן רנ"ב ובחידושי עמ"ס פסחים מז:), דכאשר קידשו את החודש בחו"ל, עשו באר"י שני ימים טובים.

ודע שאין די במילת "גלויות" בלבד בכדי לקבוע שהיינו דין התלוי בחו"ל, אמנם ברמב"ם משמע שלא היה מקום בא"י שלא היו מגיעין וכמשי"כ רש"י בעירובין (לט:): "ובגולה עושין שני ימים מפני שרחוקין מבי"ד ואין יודעין אם הוקבעו תשרי וניסן ביום ל' או ביום ל"א וכו' והנך דר"ה לא קרי להו של גליות מפני שאף בירושלים פעמים היו נעשים ב' ימים וכגון שבאו עדים מן המנחה ולמעלה". וראה במילואים סי' ד. [וראה בסי' התקנות בישראל לר"י שציפנסקי, מתי "קלקלו הכותיים"].

ב' ימים, אם בשנה אחרת נודעה להם הקביעות נהגו שם יום אחד, כי לא היה המקום גורם אלא הידיעה, ולא עוד אלא שהחכמים יודעי העתים שידעו ע"פ החשבון שכבר נראית הלבנה, החזיקו יום אחד גם בריחוק מקום, שהרי מסתמא קדשו ב"ד את החודש בזמנו, ולא חששו שמא אירע שלא קבלו את העדות בזמנה, שדבר זה אינו שכיח².

אולם לאחר שקלקלו הכותים, ורבינו הקדוש, רבי יהודה הנשיא, ביטל את המשואות ותיקן להודיע על ידי השלוחים, הוקבעו המקומות שעד שם היו מגיעים השלוחים לנהוג ביו"ט אחד, והמקומות הרחוקים יותר שלא יכלו להגיע לשם השלוחים (שהם המקומות הרחוקים, יותר ממהלך עשרה ימים לפי הילוך בינוני של בן אדם) לנהוג יו"ט שני, אלא שבתחילה לא נתקבלה התקנה כתקנה קבועה, ולכן כל אמורא שהיה בקי בסוד העיבור, אע"פ שהיה דר במקומות הרחוקים היה נוהג רק יום אחד כיון שלא היה ספק אצלו³. ורק לאחר כמאה שנה בדור השני של האמוראים בדורו של רבי אלעזר בן פדת, תקנו חכמים תקנה⁴ להמשיך מנהגם הקודם, כלשון הגמרא "שלחו מתם [מא"י] הזהרו במנהג אבותיכם בידיכם [לשמור יו"ט שני] דלמא גזרי מלכות גזרה ואתי לאקלקולי" [שמא יגזרו המלכות גזירה מלקדש החדשים ויבאו לאכול חמץ בפסח וכדו']⁵. מאז ואילך לא החזיקו יו"ט שני מפני הספק, אלא משום תקנת חכמים על המקום⁶.

ומעתה נקבעו גבולות לענין יו"ט שני, דבכל אותם המקומות

ב. שהרי מימות עזרא ואילך לא מצינו אלול מעובר ואדר סמוך לניסן לעולם חסר (ביצה ו.), ועיי ר"ה כא. לוי אקלע וכו'. וראה במילואים סימן א.

ג. וכדאמר שמואל (ר"ה כ:): יכילנא לתקוני לכולה גולה, ועי רש"י פסחים נא.: אולם מתוסי בפסחים נב. וסוכה מג. לדעת ר"ת אינו כן, וראה במה שכתבנו במילואים בסוף הספר סימן ב' ענף א בביאור דעתו ודעת הריטב"א בזה.

ד. ראה במילואים סימן ג' אם יו"ט שני נתקן כתקנה או נקבע כמנהג קבוע.
ה. ביצה ד: וירושלמי פ"ב דר"ה ה"א.

ו. כל הנ"ל ע"פ משי"כ הגר"י טוקציינסקי בסי עיר הקודש והמקדש ח"ג פרק י"ט, [ושם אות ד, שאז נפלה מחי הידועה בין רב לרי אסי לענין ביצה והבדלה, וראה במניח מצוה ש"א ובמילואים סימן א]. אולם הבאנו במילואים סי' ב' ענף א' דלדעת הריטב"א ועוד, תקנו להתנהג כאילו עדיין מסופקים, וכ"כ התוסי בכ"מ כפי שמבואר

שלא הגיעו אליהם שלוחים^ז נוהגים הכל שני ימים טובים, ואפילו חכמים יודעי סוד העיבור שאין ספק אצלם, כיון שאין התקנה משום ספק.

ומתברר שאע"פ שבתקופה זו עדיין קבעו החדשים לפי החשבון וקידוש בין־דין, מכל מקום, נהגו יו"ט שני כיון שחששו שמא יגזרו המלכויות שלא יתעסקו בתורה וישתכח סוד העיבור, ויטעו ביום אחד בחשבון החדשים והמועדות.

ג.

קידוש החודש ע"פ ראייה וחשבון נמשך עד סוף תקופת התלמוד. "ובזמן ההוא עמד הלל הנשיא האחרון שהיה בישראל, בנו של ר' יהודה נשיאה בן בנו של רבנו הקדוש. וכשראה שהסמיכות מתמעטות (שאין מקדשים החדשים אלא על פי סמוכים איש מפי איש ממשה רבינו) ושלא יהא לישראל בית דין בקדוש החודש, עמד ועיבר כל השנים על פי חשבון, וקדש כל החדשים וכל המועדות (שמפני הדחק רשאי לקבעם קודם זמנם) וגם שלא על פי הראייה. וזכור אותו איש לטוב, שאלולא הוא היו בטלים מועדות וראשי חדשים מישראל^ח. ותיקון זה של הלוח וקידוש מראש על פי חשבון

שם. אבל גם לדבריהם מתאימים דברינו כאן, דאף לדעתם אין המנהג משום ספק כיון דליכא ספק, אלא דצריך לנהוג כאילו יש ספק, ודו"ק.

ז. ומקומות השלוחים היינו כגזירת רבי יוחנן "גזירה ניסן אטו תשרי" (ר"ה כא.), דמקומות שהגיעו אליהם שלוחי ניסן, אם לא הגיעו גם שלוחי תשרי, עליהם לנהוג יו"ט שני, כיון שאין הנהגת יו"ט שני תלוי בדיעה אלא במקום. וראה שו"ת חת"ס או"ח סי' קמ"ה לענין שבועות מש"כ בזה. [ומש"כ בס' עיר הקודש שם, שלא לערבב תקופה זו עם מה שאמרו בניצה שם "השתא דידעינן בקביעא דירחא" שתקופה זו היתה כמאה שנה קודם לכן, ומש"כ בריטבי"א שהם אותה תקופה הוי ט"ס. יעוין במילואים סי' ב' ענף א' שהוכחנו שאינו ט"ס וכן דעת עוד ראשונים, וני"מ לענינינו כאן בגדר התקנה בתקופה זו שאנו דנים בה, יעו"ש היטב ודו"ק. וסתמנו כאן בפנים כדברי הגר"מ זצ"ל שהוא דעת רש"י ועוד ראשונים].

ח. כל זה לשון הריטבי"א (ר"ה י"ח). ומש"כ שם "ע"פ חשבון", היינו ע"פ כללי הדחיות וסדרי קביעות המחזוריים. ובביאור הך קידוש עד סוף הדורות, ובאיזה כח עשה כן, ראה באורך בשו"ת אבני נזר או"ח סי' שישיא (ובמש"כ בדעת הרמב"ן שם). ועי"ע במש"כ הגר"ל מאלין בספר זכרון "גנזי מועדים" (דינקל).